

Türkiye'nin Mevcut Ekonomik Durumu ve Öngörüler

Fatih Özatay
TOBB-ETÜ

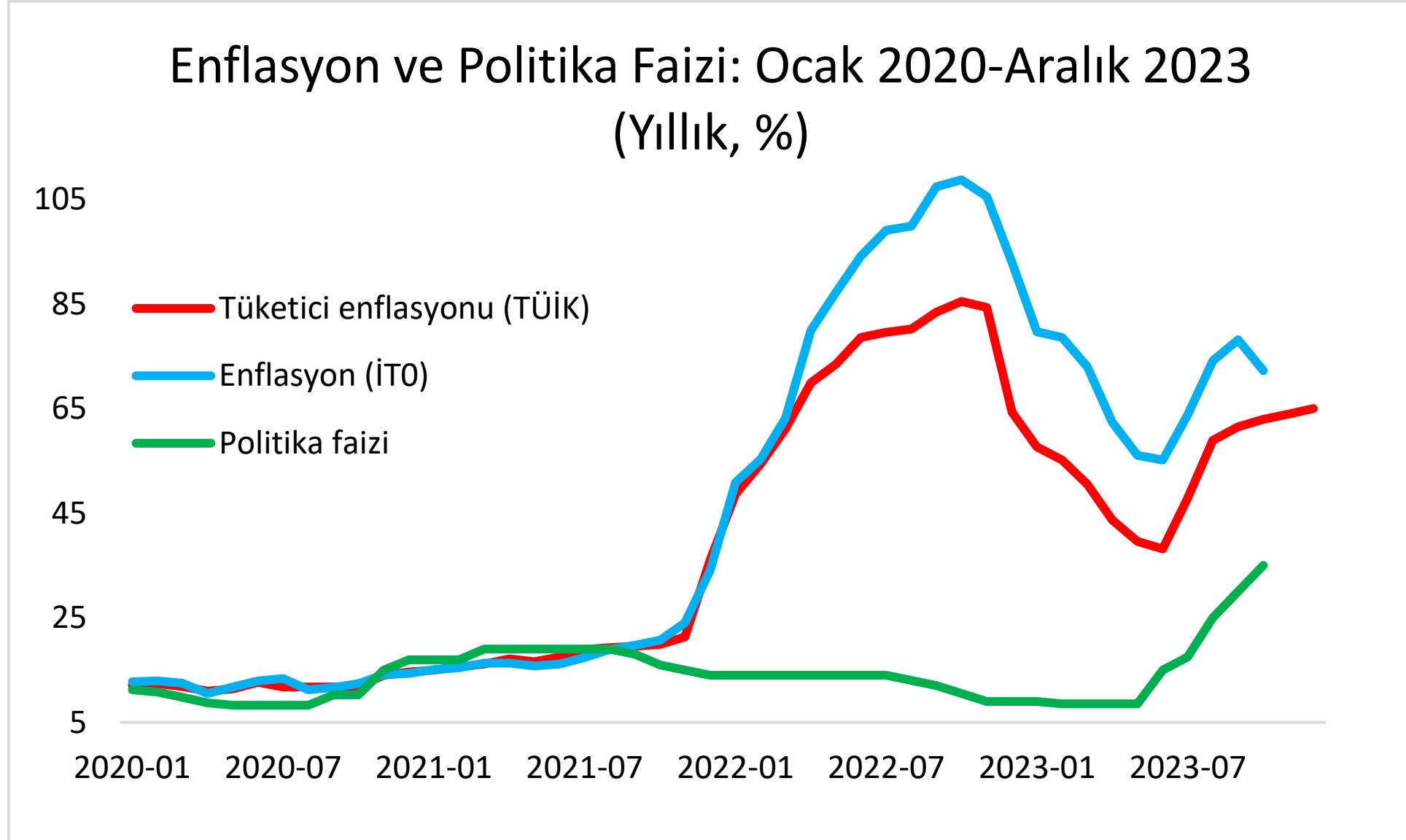
Türkiye Döküm Sanayicileri Derneği, Ankara
4 Kasım 2023

Görünüm

Temel Sorunlar: Kısa Vade

- Türkiye, seçim öncesinde uygulanan politikalar nedeniyle:
 - Çok yüksek enflasyon yaşıyor
 - Cari işlemler açığından doğan finansman ihtiyacını normal kanallardan sağlamakta zorlanıyor. Bir de vadesi gelen dış borçlar için finansman gerekiyor.
 - Bütçe açığı (yarıya yakını deprem harcamaları nedeniyle) oldukça fazla
 - Türkiye'ye ilişkin risk algısı yüksek

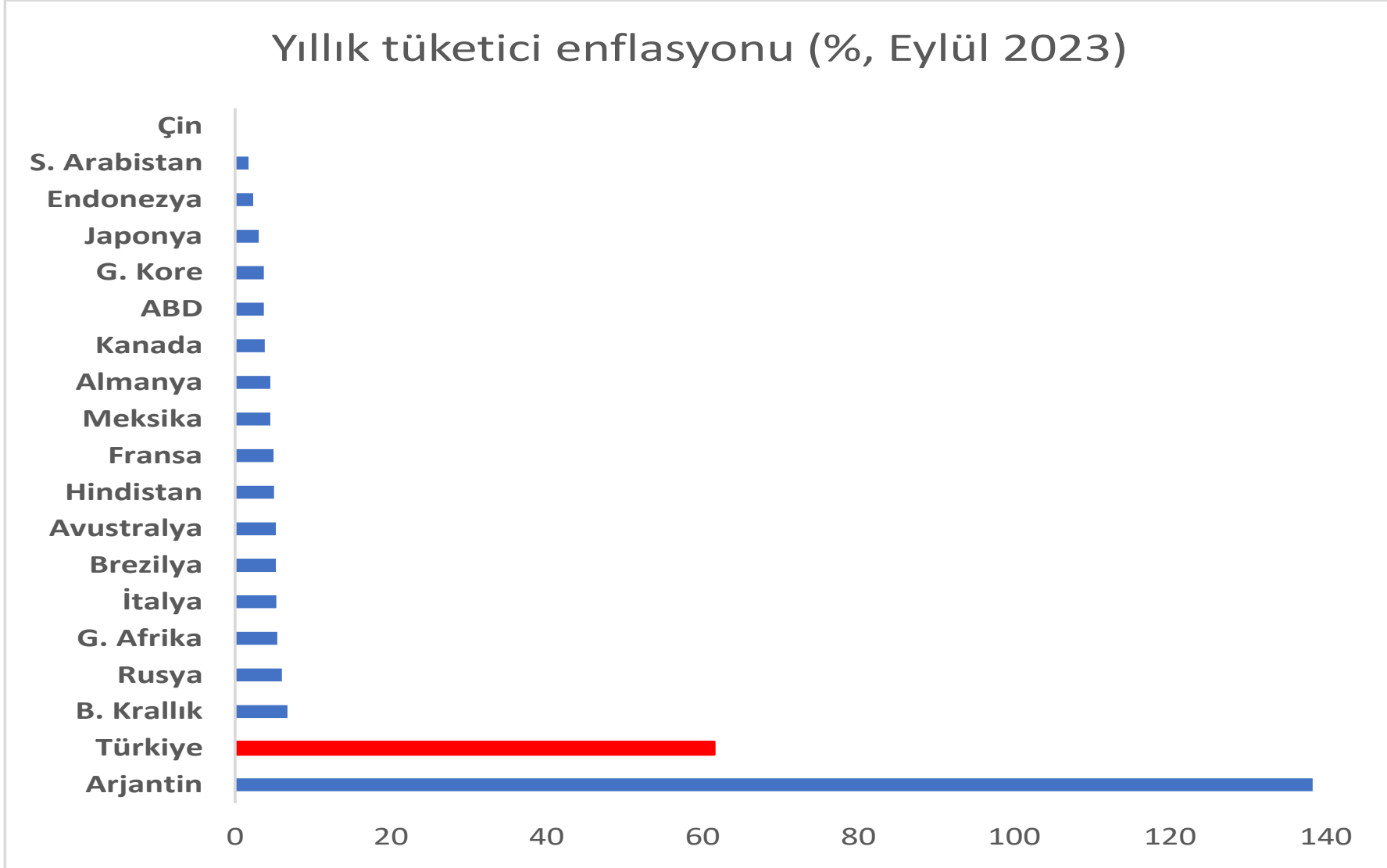
Enflasyon: Ocak 2020 – Aralık 2023 (%)

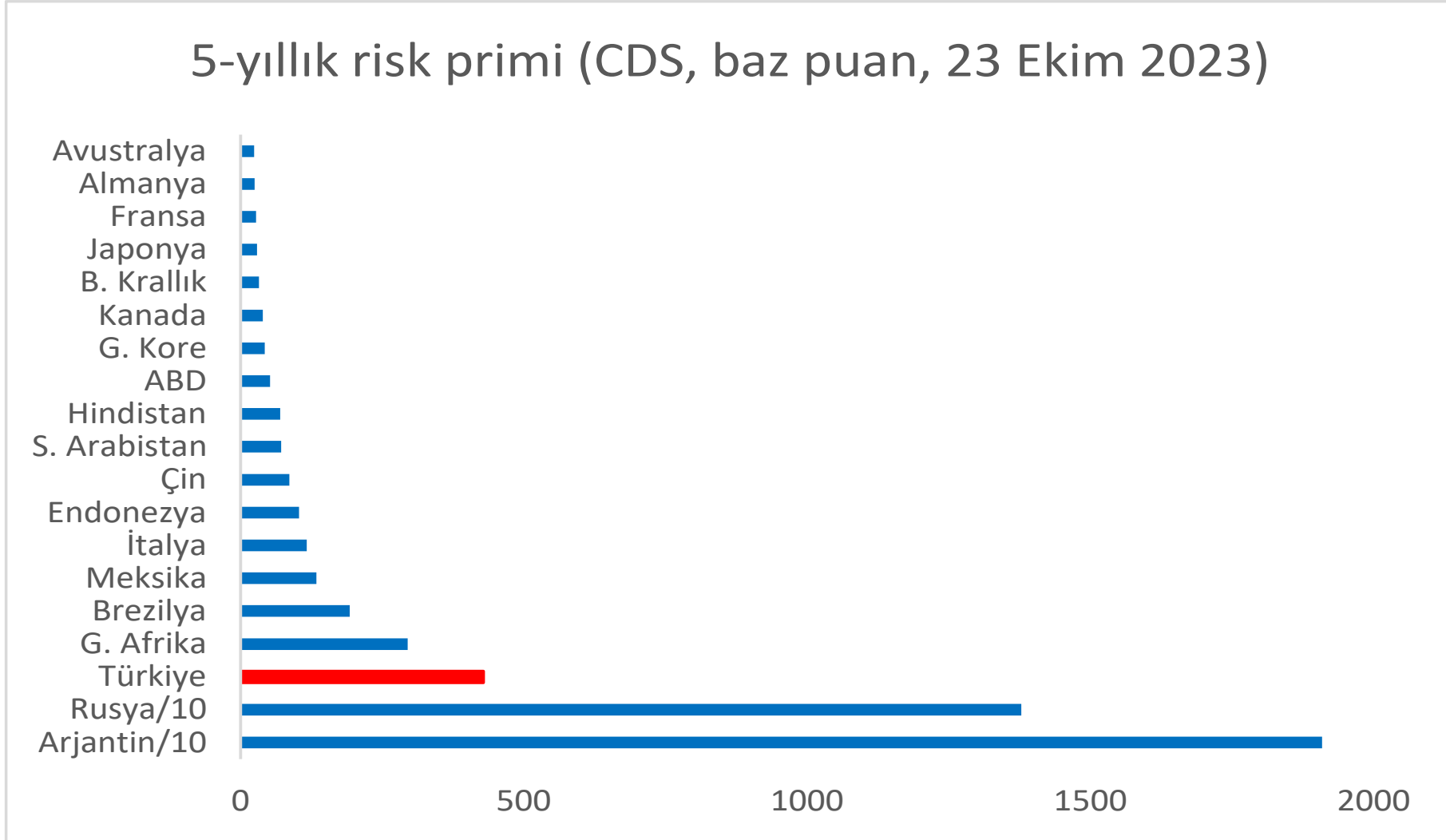
Türkiye Risk Primi: 3 Ocak 2020 – 31 Ekim 2023

G20 Ülkelerinde Yıllık Enflasyon: Eylül 2023 (%)

G20 Ülkelerinde Risk Primi (CDS)

Döviz Cinsi Finansman Sorunu

- Cari açığımız yüksek. Normal yollarla finansmanda zorluk çekiyoruz. Büyüme ile yakından ilgili. Bir süre daha düşük büyümeye razı olmamız gerekiyor.
- Ağustos 2023 itibarıyla bir yıllık bir sürede vadesi gelen dış borcumuz 211 milyar dolar.
- Büyük kısmının finansmanında sorun yok. Ancak, Türkiye'ye yönelik risk algısı sabit kalırsa ya da artarsa küçük bir kısmında sorun yaşayabiliriz.
- Dolayısıyla finansman, kısa vadede en yakıcı sorunumuz.

Cari Açık ve Finansmanı (milyar \$)

	2022	2022 ilk 8 ay	2023 ilk 8 ay
Cari Açık	48,9	35,1	43,1
Normal Finansman	35,3	19,0	21,6
Finansman Açığı	13,6	16,1	21,5

Bütçe Dengesi ve Kamu Borcu

- Önlem alınmasaydı bütçe açığı çok yüksek düzeylere çıkacaktı (~%10 GSYH). İki nedenle:
 - Seçim öncesi alınan kararlar
 - Yıkıcı deprem
- Vergi önlemleri bütçe açığını aşağıya çekecek. Ama halâ oldukça yüksek (OVP'de 2023: %6.4 GSYH; TEPAV: %6.9 GSYH).
- 2024-25'te de yüksek kalacak. Kesinlikle daha fazla artırmamak gerekiyor. Bu da kısa vadede ikinci yıkıcı sorunumuz.
- İyi haber: Kamu borcu/GSYH oldukça düşük. 2023: %34 GSYH (TEPAV). Olumsuz kısmı, döviz cinsi borcun yüksek olması.

NASIL BİR PROGRAM (Mart
2023'teki Bir Sunumdan)?

Optimal Bir Program (Normalleşme): Mart 2023'teki Bir Sunumdan

- İstikrar (Para Politikası)
 - TCMB asıl amacına –enflasyonla mücadeleye odaklanmalı.
 - Politika faizini enflasyon öngörüsüne (mayıs ayındaki enflasyon değil) uygun bir düzeye yükseltmeli
 - TCMB'yi yeniden bağımsız yapılmalı. Bunun için Başkanının görevden alınmasını çok zorlaştırmalı.
 - Eylül 2021-Mart 2023 dönemindeki piyasaya dostu olmayan düzenlemeleri kaldırmalı
 - Bankacılık sektörünün bilançosunu bozma potansiyeli olan tüm kısıtları kaldırmalı

Optimal Bir Program (Normalleşme): Mart 2023'teki Bir Sunumdan

- İstikrar (Maliye Politikası):
 - Yerleşiklere döviz cinsi borç kademeli olarak azaltılmalı.
 - Bütçedeki kara delikler kademeli biçimde yok edilmeli. Mesela:
 - KKM kaldırılmalı
 - KÖİ projelerindeki gelir garantileri gözden geçirilmeli.
 - Kanal İstanbul gibi projelerden vazgeçilmeli.
 - Bütçe açıklarının TCMB'den finanse edilmemesi garanti altına alınmalı.
 - İşsizlik sigorta fonu amaçlarına uygun biçimde kullanılmalı.

Optimal Bir Program (Normalleşme): Mart 2023'teki Bir Sunumdan

- İstikrar (Finansal İstikrar Politikası):
 - Bankacılık sektöründeki durum şeffaflandırılmalı.
 - Yeni stres testlerinin sonuçlarını açıklanmalı.
 - Hepsi olmasa da Eylül 2021'den sonra getirilen kısıtlamalar kaldırılmalı.
 - Gerekirse, Hazine kamu bankalarının sermayelerini güçlendirmeli.

Optimal Bir Program (Normalleşme): Mart 2023'teki Bir Sunumdan

- Yapısal Düzenlemeler (Ekonomi Alanında):
 - TCMB'yi yeniden bağımsız kılacak düzenlemeler yapılmalı.
 - BDDK ve Rekabet Kurumu gibi kurumlar için de aynısı yapılmalı.
 - Açıklanan istatistiklere güveni sağlayacak bir kurumsal yapı tasarlanmalı.
 - Türkiye ekonomisini ve dünyayı inceleyecek merkezi bir kurum kurulmalı. Bu kurum, politika alternatifleri tasarlamalı ve uygulanan politikaların etki analizini yapmalı.

Optimal Bir Program (Normalleşme): Mart 2023'teki Bir Sunumdan

- Yapısal Reformlar (Ekonomi Dışı Alanlarda ve Kısa Zamanda):
 - Adil ve hızlı çalışacak bağımsız bir yargı sistemi kurulmalı.
 - İhale yasası yeniden yazılmalı
 - Müsteşarlık sistemi yeniden kurulmalı.
 - Arazi rantı vergilendirilmeli.
 - İmar affı çıkarılması son derece zorlaştırılmalı.
 - İnşaat faaliyetlerine ilişkin düzenlemeler gözden geçirilmeli.

2024 Öngörüleri

Uygulanmakta olan program optimal program ile ne ölçüde uyuyor?

- Seçim sonrasında itibaren yapılanlar (Para politikası)
 - Politika faizi kademeli biçimde %35'e yükseltildi.
 - TCMB'nin enflasyon tahminleri gerçekçi bir biçim aldı.
 - TCMB'ye yetenekli bir kadro atandı.
 - Finansal istikrarı tehdit eden düzenlemeler kademeli biçimde kaldırılıyor.
- Ancak,
 - Politika faizi hala 2024 sonu enflasyon tahmininin (TCMB: %36, TEPAV: %39, IMF: %46) altında
 - Mayıs-Haziran 2024 gibi enflasyonun %70'e çıkacak olması önemli bir sorun.

Uygulanmakta olan program optimal program ile ne ölçüde uyuyor?

- Seçim sonrasında itibaren yapılanlar (Maliye politikası)
 - Vergi önlemleri bütçe açığını aşağıya çekecek.
 - Yerleşiklerden döviz cinsi borç azaltılıyor.
 - KKM'nin bütçeye getirdiği yük kaldırıldı.
- Ama:
 - Bütçe açığı halâ oldukça yüksek (OVP'de 2023: %6.4 GSYH; TEPAV: %6.9 GSYH). Bu durum 2024 ve bir ölçüde 2025'te de sürecek.
 - KKM yükü TCMB bilançosunu olumsuz etkiliyor.

Uygulanmakta olan program optimal program ile ne ölçüde uyuyor?

- Seçim sonrasında itibaren yapılanlar (Döviz Finansmanı)
 - Rasyonele dönüş açıklaması ve ona uygun daha önce belirttiğim para ve maliye politikası adımları.
 - Körfez ülkeleri ile görüşmeler.
 - Uluslararası fon yöneticileri ile görüşmeler.
- Seçim sonrasında itibaren yapılanlar (Yapısal)
 - Bir şey yok.

Varsayımlar (2024)

- Para politikası biraz daha sıkılaştırılacak. Bu yıl %40, gelecek yıl ikinci çeyrek %45.
- Finansal istikrarı bozan düzenlemeler azaltılacak. Maliye politikası gevşetilmeyecek.
- Tekrar bir kredi genişlemesi yaşanmayacak.
- U-dönüşü yok.
- Büyük merkez bankaları faiz artırma sürecinin sonuna yaklaştılar. Ama gevşeme de yok. Uluslararası finansal gerginlikler artmayacak.
- AB büyümesi sınırlı kalacak ama 2023'ten yüksek olacak.
- Petrol fiyatı: Ortalama 91\$
- Sınırlı sermaye girişi

Öngörüler:2024 (2025)

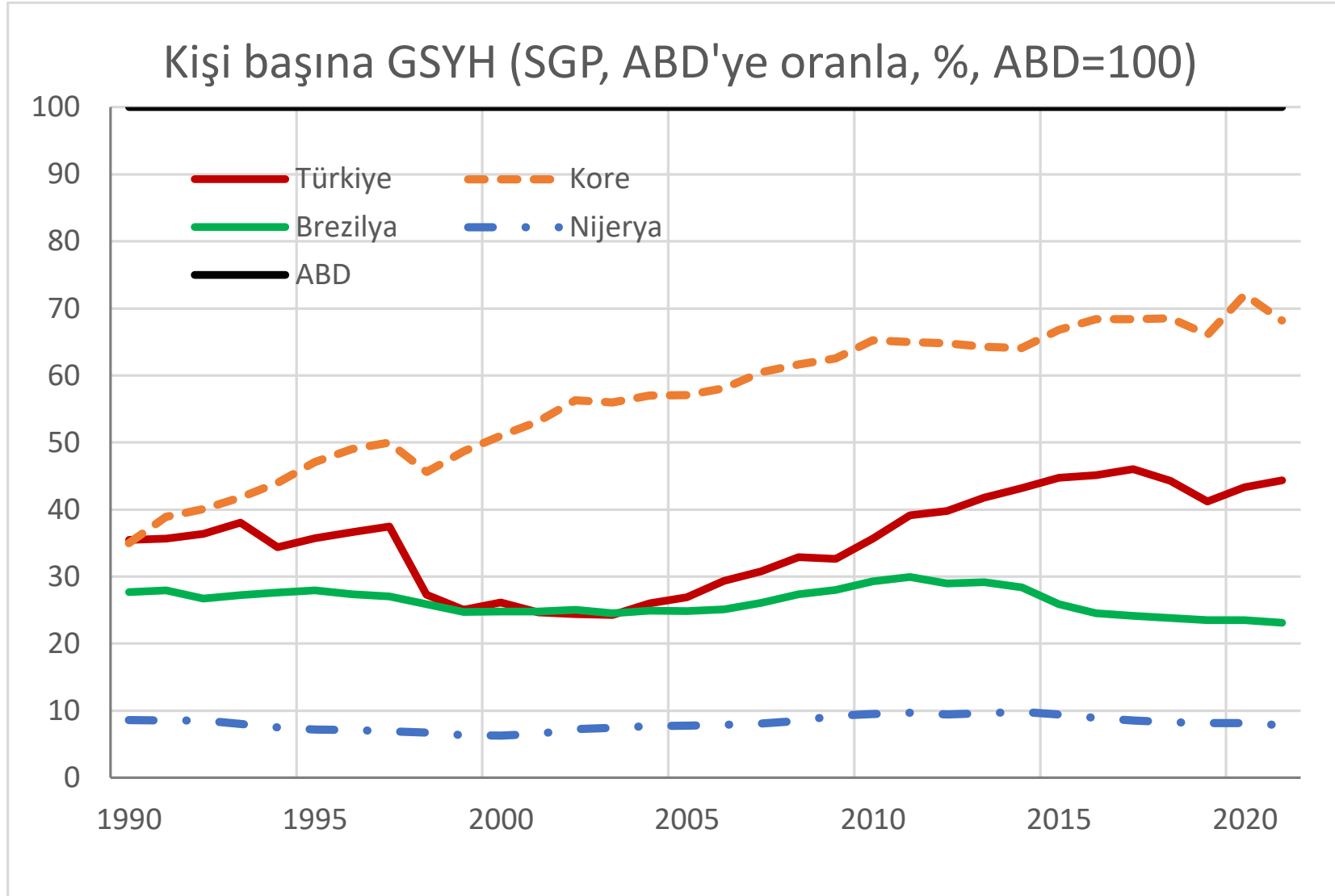
- Büyüme: ~%3 (%3.5)
- Enflasyon (yıl sonu): %39 (%26)
- İşsizlik oranı 1.5 puan yükseliyor: %11.7 (12.8).
- İhracat 13 milyar\$ artacak ve 270 milyar\$ olacak (283 milyar\$).
- Cari açık: Düzey olarak 2023 kadar. Yaklaşık 47 milyar\$ (49 milyar\$).
GSYH'ye oranla 0.5 puan düşecek ve %3.9 olacak (%3.6 GSYH)
- Bütçe açığında bir miktar artış olacak: %8.2 GSYH (% 5.8 GSYH)
- Kamu borcu: GSYH'ye oranla 6 puan artacak: %40 (%44).

Temel Sorunlar: Yapısal

Temel sorunlar: Uzun Vade

- Kısa-orta vadeli istikrar sorununun yanı sıra bir de uzun yıllardır süren temel bir sorunu var:
- Türkiye, zengin ülkelerle arasındaki refah farkını bir türlü kapatamıyor.
- Bu olgu, günlük tartışmalarda ön plana çıkan para, maliye ve finansal istikrar politikalarının çok ötesinde 'derin' sorunlarla ilişkili.

Zengin ülkelere yakınsama: ABD'nin kişi başına gelirine oranla kişi başına gelir:
1990-2021 (% , Satın alma gücü paritesi, Kaynak: Dünya Bankası)

Zengin ülkelere yakınsama

- Kore ABD'nin kişi başına gelirin'e yaklaşmış.
- Türkiye aynı başarıyı gösterememiş.
- Brezilya ve Nijerya'nın durumları daha da kötü.
- Vaktiyle orta gelir grubunda olup da zengin ülkelerin kişi başına gelir düzeyine yakınsayan fazla ülke yok. Çok bilinen örnekler:
 - Japonya, Tayvan, Sinapur, Hong-Kong
 - İspanya, Kore, İrlanda,
- Neden? Zengin ülkelerle aramızdaki refah farkını azaltmak için neler yapılabilir?

Orta gelir tuzağı

- Dünya Bankası ülkeleri 4 gruba ayırıyor:
 - Yüksek Gelir, Yüksek Orta Gelir, Düşük Orta Gelir, Düşük Gelir
 - Türkiye 2. grupta (yüksek orta gelir)
- Orta gelir düzeyine çıkmak görece kolay:
 - Ucuz işgücüne ve ithal teknolojiye ya da taklide dayanan sanayi
 - Bu sektörlerde çalışmak için köyden kente göç
 - Böylelikle verimlilik artıyor,
 - Bir süre büyüme oranları oldukça yüksek oluyor.
 - Ancak bir süre sonra ucuz işgücü azalıyor, köyden kente geçişin sonuna geliniyor

Orta gelir tuzağı

- Bir süre sonra tıkanıyor ülkeler. Verimlilik artışı duruyor ve büyüme oranı düşüyor:
 - Daha yüksek teknolojiye ve bilgiye dayanan bir sanayi yapısına geçemedikçe iki sorunla karşılaşıyorlar
 - Düşük ücrete dayanan daha fakir ülkelerin rekabeti onları zorluyor
 - İleri teknoloji ile üretim yapan ülkelerle de rekabet edemiyorlar

Yakınsayan ülkelerin ortak özellikleri

- Yatırım: Düzey, kalite ve etkinlik olarak yüksek
- Nüfusun eğitim düzeyi: Yüksek ve kaliteli
- Yüksek teknolojili ürünlerin toplam ticaret içindeki payı yüksek
- Kurumsal yapıları kaliteli
- Gelişmiş bir altyapıları var

Yatırım-GSYH oranı (%)

	2000-09	2010-19	2020-22
Yükselen ve gelişmekte olan ülkeler	27.0	32.0	33.4
Yükselen ve gelişen Asya	34.7	40.5	39.6
Yükselen ve gelişen Avrupa	22.2	23.9	24.0
Latin Amerika	20.4	20.7	19.6
Ortadoğu ve Merkezi Asya	26.8	26.8	28.4
Sahraaltı Afrika	19.5	21.4	22.4
Türkiye	24.6	28.6	32.5

Tasarruf-GSYH Oranı (%)

	2000-09	2010-19	2020-22
Yükselen ve gelişmekte olan ülkeler	29.2	32.3	34.1
Yükselen ve gelişen Asya	37.8	41.6	40.7
Yükselen ve gelişen Avrupa	23.0	23.9	25.5
Latin Amerika	20.2	18.2	18.4
Ortadoğu ve Merkezi Asya	33.7	30.6	30.1
Sahraaltı Afrika	19.7	19.0	20.6
Türkiye	22.7	24.7	28.5

Beşeri sermaye: Eğitim alınan yıl sayısı

(25 yaş ve üzeri, UNDP Human Development Index)

	25 yaş ve üstü nüfusun ortalama eğitim süresi (yıl)			
	1990	2000	2010	2021
Arjantin	7.9	9.1	9.8	11.1
Brezilya	3.8	5.6	6.9	8.1
Çin	4.8	6.5	7.3	7.6
Endonezya	3.3	6.7	7.4	8.6
Hindistan	3	4.4	5.4	6.7
Kore	8.9	10.6	11.8	12.5
Meksika	5.5	6.7	8	9.2
Rusya	9.2	11.3	11.5	12.8
Suudi Arabistan	5.7	6.7	8.9	11.3
Güney Afrika	6.5	8.8	10	11.4
Türkiye	4.5	5.5	6.7	8.6
ABD	12.3	12.7	13.2	13.7

Beşeri sermaye: Beklenen eğitim süresi

(Yürürlükteki uygulamaların okula başlama yaşındaki bir çocuğun ömrü boyunca sürmesi halinde okula başlama yaşındaki bir çocuğun beklenen eğitim süresi UNDP Human Development Index)

	Mevcut eğilimler altında okula başlama yaşındaki bir çocuğun eğitim alması beklenen süre (yıl)			
	1990	2000	2010	2021
Arjantin	13.2	15.6	17.1	17.9
Brezilya	12.2	14.3	14	15.6
Çin	8.8	9.6	12.9	14.2
Endonezya	10.1	10.6	12.2	13.7
Hindistan	7.6	8.3	10.8	11.9
Kore	13.6	15.6	16.8	16.5
Meksika	10.6	11.7	12.8	13.1
Rusya	12.8	12.5	14	15.8
Suudi Arabistan	10.8	12	14.3	16.1
Güney Afrika	11.4	13	12.8	13.6
Türkiye	8.9	11.1	13.8	18.3
ABD	15.3	15.5	16.6	16.3

Beşeri sermaye: Kalite

(OECD PISA test scores, 2018)

- 1. Çin: 579
- 2. Singapur: 556
- 6. Japonya: 520
- 7. Kore: 520
- 30. Rusya: 482
- 40. Türkiye: 463
- 57. Meksika: 416
- 66. Brezilya: 400
- 76. Filipinler: 350

Yüksek teknolojili ürün ihracatı

(Toplam imalat sanayi ihracatına oran, %, Kaynak: Dünya Bankası)

	2000	2010	2020
Arjantin	9.4	7.4	6.9
Brezilya	18.7	11.2	11.4
Çin	19	27.5	31.3
Endonezya	16.4	9.8	8.4
Hindistan	6.3	7.2	11
Kore	35.1	29.5	35.7
Meksika	22.5	16.9	21.5
Rusya	16.1	9.1	9.2
Suudi Arabistan	0.4	0.7	0.6
Güney Afrika	7	4.6	5.6
Türkiye	4.8	1.9	3.2

Teknoloji, verimlilik

- Dört kişilik ailenin yoksulluk sınırının çok altındaki ve hatta açlık sınırının altındaki asgari ücretin 'yüksek' olduğundan şikayet eden şirketler var.
 - Çok büyük ölçüde verimlilik ile ilgili. Verimli çalışmıyorlar
- Oysa asgari ücretin düzeyinde şikayet etmek bir yana, bunun üzerinde hiç durmayan şirketler de var.
 - Yüksek teknoloji kullanan, yüksek teknolojili ürünler üreten, verimli şirketler bunlar. Mesela savunma sanayinin önemli bir kısmı.
- Başarılı olanlar nasıl başardılar? Devlet politikasının, alım garantilerinin, onlara verdiği teşviklerin etkisi ne? Nasıl bir sanayi polit

Teknoloji, verimlilik

- Başarılı olanlar nasıl başardılar?
- Devlet politikasının, alım garantilerinin, onlara verdiği teşviklerin etkisi ne?
- Nasıl bir sanayi (sadece sanayi değil; böyle kullanıldığı için –sanayi) politikası izlemek gerekiyor ki düşük verimli şirketlerin verimleri artsın?
- Nasıl bir sanayi politikası izlenmeli ki, daha yüksek ücret verebilen şirketlerimiz dünya ile rekabet edebilsin?

Kurumlar

- Mülkiyet hakları: Girişimcilerin, elde edecekleri getiriler üzerinde söz sahibi olabilmeliler. Onları kontrol edebilmeliler. Yoksa neden 'girişime girişsinler?'
- Teşvik sistemi:
 - Neyi teşvik ediyoruz?
 - Araştırma-geliştirme?
- Düzenleyici kurumlar:
 - Hileli ve rekabet karşıtı davranışlar engelleniyor mu? Yoksa özendiriliyor mu?
 - Eksik enformasyon piyasaların etkin biçimde erişmesini engelleyebilir. Bu sorunu gideren kurumlar var mı? Mesela küçükler nasıl finansla erişecekler? Aşırı risk alma iştahı nasıl törpülenecek?

Kurumlar

- Makroekonomik istikrar kurumları: İstikrar sağlanıyor mu? İnsanların planlama ufkunu genişletecek istikrar var mı? Kurumsal yapı buna yardımcı mı?
 - (Mesela borçlanan borç verenleri de kontrol ediyorsa... 2001 öncesi Hazine)
 - Mesela AB: Mali kural. Yaramaz çocukların kontrolü nasıl olacak?
 - Merkez bankalarının bağımsızlığı
- Sosyal güvenlik kurumları: Geleneksel koruma mekanizmalarının (aile dayanışması, komşu ilişkileri) azalması. Yerine ne koyulacak? Özellikle reform süreci açısından önemli. Mesela çoklu denge varsa (şans unsuru), iyi dengenin seçilmesinde yardımcı

Temel nedenler: Kurumlar

- Çatışma yöntemi kurumları:
 - Hukukun egemenliği,
 - Yargının üstün kalitede olması,
 - Temsile dayalı siyasi kurumlar,
 - Serbest seçimler,
 - Bağımsız sendikalar,
 - Azınlık hakları

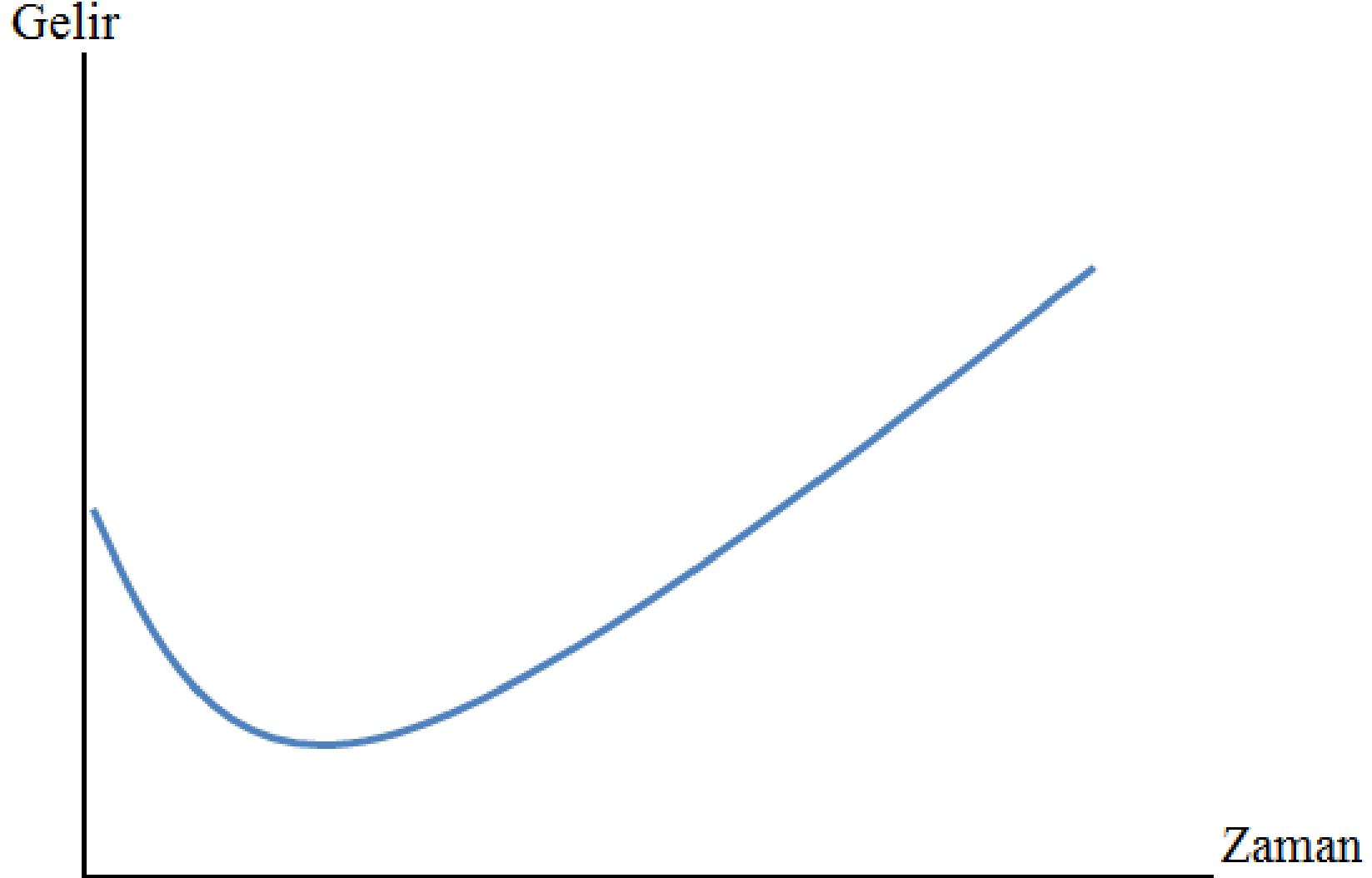
Daha Derin: Kurumlar:

Dünya Bankası Yönetişim Göstergeleri

(2021 verisi, Dünya Bankası)

	En düşük (kötü) =0. En yüksek (iyi) =100					
	Hukukun egemenliği	Hesap verebilirlik	Yolsuzluğun kontrolü	Devletin etkinliği	Düzenleyici kalite	Politik istikrar ve şiddetin yokluğu
Arjantin	35.1	65.2	38.9	38.5	29.8	45.8
Brezilya	42.3	50.6	34.6	35.1	48.1	28.8
Çin	53.9	5.3	58.2	76.4	41.4	29.3
Endonezya	46.6	52.7	38.5	65.4	62.5	27.8
Hindistan	51.9	51.7	46.6	62.5	49.5	24.5
Kore	84.6	77.8	77.4	90.9	83.7	67.5
Meksika	23.1	44	16.8	39.9	44.2	23.6
Rusya	20.2	19.8	19.7	45.2	32.7	23.1
Suudi Arabistan	58.2	6.3	64.4	68.8	63.9	26.4
Güney Afrika	56.3	72.5	83.7	51.9	50	21.7
Türkiye	36.5	23.7	40.4	49.5	49	12.3
ABD	88.9	74.9	83.7	88.5	90.4	47.6

Statükoyu deęiřtirmek kolay mı?
Reform öncesi ve sonrası gelir böyleyse?

Statükoyu deęiřtirmek kolay mı?

- Reform yapınca kazanan ve kaybeden yaratıyorsunuz
- Örnek olarak kayıt dışı ekonominin üzerine gidildiğini düşünün
- Bu şirketleri kayıtlı çalışmaya zorlamak demek onların önemli bir kısmının iflası demek. Oradaki istihdam ne olacak?
- Onların yeniden iř bulmaları nasıl sağlanacak?

Machiavelli, 1513. *Prens*. Bölüm 6, s.47, Doruk yayınları.

- “...gerçekten de, yeni kurumların yapılandırılmasını yürütmekten daha güç, başarılması şüpheli ve tehlikeli bir girişim yoktur. Reform yapan kimse, eski kurumlardan faydalanan kişilerin düşmanlığını çeker ve yenilerinden faydalanacak kişilerden ise ancak sınırlı bir destek sağlar.
- ...bu nedenle yeni kurumlara karşı olanlar saldırı fırsatı bulduklarında bunu partizanlık ateşiyle yaparlarken diğerleri reformcuyu yarım ağızla desteklerler. Sonuçta bu iki kesimin arasında kalan reformcu büyük tehlike altına girer.”

Teşekkürler

Fatih Özatay
TOBB-ETÜ

Türkiye Döküm Sanayicileri Derneği, Ankara
4 Kasım 2023